

„HAJNALI ÓRÁKBAN KELVE, HOGY ORSZÁGAIT NAGGYÁ,
NÉPEIT BOLDOGGÁ TEGYE”

Ferenc József és az uralkodócsalád az iskolai füzetek,
értesítők, olvasmányok tükrében

Tanulmányomban iskolai füzetek, értesítők, ünnepi beszédek, a tanulóifjúság számára kiadott könyvek – gyakran szépirodalmi vagy éppen szépirodalmi szándékkal és igénnyel írott – szövegeinek elemzésén keresztül azt mutatom be, hogy a királykultusz milyen aspektusai jelennek meg a századforduló és a 20. század első évtizedének oktatási intézményeiben. Az uralkodóhoz és az uralkodócsaládhoz kapcsolható évfordulókra, tragikus és örömteli eseményekre való emlékezés gyakran van jelen az iskolákban, ugyanakkor az eseményekre való iskolai reflexiók távol sem bírnak azonos hangsúllyal. Vizsgálatom olyan nyelvi működésekre, narratív technikákra és retorikai alakzatokra irányul, amelyeknek elsődleges célja az uralkodó /uralkodói család bizonyos tagjának legitimációja, avagy legitim jellegének, a szimbolikus rendben betöltött helyének megerősítése, és amelyek az iskolai eseményeket feldolgozó szöveganyagokban, ünnepélyeken elhangzó beszédekben, az ifjúságnak szánt prózai művekben, költeményekben is tetten érhetőek.

A vizsgált legitimáló nyelvi aktusok keretét a Mária Terézia 1777-es rendelete adja. Pusztán neveléstörténeti szempontokat érvényesítve talán túlságosan is sarkított lenne, ha a Ratio Educationist tekintenénk primer jelentőségűnek a korai modern iskolarendszerhez kapcsolódó kiadványok, szövegdokumentumok vizsgálata során, ugyanakkor egy olyan elemzés esetén, ami a szimbolikus rend uralkodóképét legitimáló nyelvi alakzatokat vizsgálja, szükségszerű: a Ratio olyan reprezentációs keretet és jelölési gyakorlatot teremt, amely hosszú időre kijelöli a kultuszban betölthető szimbolikus pozíciókat. Éppen ezért a monarchia nevelési intézményeiben megjelenő uralkodókultusz esetén sokkal inkább beszélhetünk a Ratio által meghatározott fogalmak közötti jelentésvándorlásokról, az elmozdulásokkal együttjáró rituális gyakorlatokról, mintsem új, az addigi jelölési gyakorlattól merőben eltérő szimbolikus-reprezentációs keretek létrejöttéről. A Ratio Educationis Bevezetése a következő gondolattal indít:

„Az ifjuság helyes nevelését és az egész közoktatásügynek intézését a józan erkölcsű népek mindenkoron oly nagy fontosságúnak tekintették, hogy benne látták országaik legfőbb sarokkövét és az általános jólét alapját. És méltán. Mert ha az állam egész boldogsága az isteni Lény feltétlen tiszteletéből, a hit szentségből, a fejedelemhez való hűségéből a haza és a polgártársak szeretetéből, mint megannyi kútforrásból fakad: bizonynyára könnyen érthető, mily nagy buzgósággal kell azon munkálkodnunk, hogy ezen erények magvait a zsenge gyermeki lelkekbe idejekorán beoltsuk, serdülő korukban fejlesszük és végre teljesen megérleljük, és tökéletességre vezéreljük.”¹

A fentebb idézett szövegrész mellett, hogy pozicionálja a nevelés fogalmát (legfőbb sarokkő, általános jólét alapja), megteremti a szimbolikus rend rítusainak jelölőit (uralkodó, nép, legfelsőbb Isteni lény), valamint mindazon iskolai rítusokat, amelyekben ezek működését fenntartják (iskolai szavalatok, beszédek, dramatizáció). Mindezek mellett a Ratio későbbi részei arról is rendelkeznek, hogy a reprezentációkról milyen formában kell számot adniuk az intézményeknek (beszámoló, értesítő, jelentések). Nem mellékes az sem, hogy a Ratio az első olyan nevelést érintő rendelkezés, aminek következtében az állam szabályozza az oktatásügyét. A király iránti lojalitás megjelenítését az államapparátus által kontrollált intézményi keretek között megjelenő nevelési kurzus részévé teszi. Korábban a nevelés az egyházak saját hatáskörébe tartozott, de a nevelés állam által létrehozott színterei, a jelölési gyakorlat radikális megváltozása töréshez vezetett. A világi igények fenntartása következtében kialakult szekuláris-szakrális bináris oppozíció az atyai hatalom (védelmező, gondoskodó, jutalmazó büntető) megkettőződött jellegének továbbosztódásához vezetett.

Az atya hatalmának megosztottságát, a kettős jelleg legitimációját (úgy mint Isten hatalma és mint a király Isten által legitimált hatalma) korábban a mindenkori uralkodónak ajánlott szentmisék alkalmi rítusai oldották fel²: az uralkodó imádkozik a népéért, avagy a nép imádkozik Istenhez az uralkodóért. Ezek az alapjában véve szakralitás terében, az emlékezés gyakorlatában és hagyományában addig is működő gyakorlatok a 19. század második felének végén is nélkülözhetet-

¹ KORNIS 1913. 3.

² UNOWSKY 2005. 26-32.

len voltak, de ezek mellett számos olyan rítus jelent meg, amelyek ezen viszonyulásokat újrakonstruálták. A történelmi események következtében és az újabb verbális és vizuális propagandaformák megjelenésével önmagukban már nem voltak elegendőek a szimbolikus rend fenntartásához, a kultuszgyakorlás legitim keretei a legitimáló aktosok keretévé változtak. A szimbolikus hatalmat fenntartó narratívának a modernitás kihívása mellett több olyan fontos esemény következményeivel kellett számolnia – amelyek az addig bevált jelölési gyakorlatban diszkrepanciához vezettek, és amelyekre valamilyen formában – többnyire a szimbolikusban helyet foglaló pozíciók hangsúlyainak megváltoztatásával – reflektálni kellett. Az 1848-as események kulturális hatása és az általuk teremtett újabb, már nemzeti narratívák, Rudolf trónörökös öngyilkossága, illetve az Erzsébet királyné ellen elkövetett merénylet már nem elrendezhetőek az addigi minta³ alapján.

A szakralitás terén belül, de a legfelsőbb isteni lényvel korábban nem azonosként tételezett uralkodói pozíció instabillá válik, így a már meglévő keretek jelentései elmozdulni kényszerül a király jelölő – egyszerre két irányba, mely egyben két eltérő reprezentációt is jelent. Egyfelől testetlen, transzcendentális, az Atyával mint Legfelsőbb lényvel gyakorlatilag azonos, – másfelől fizikai, szekuláris, saját alattvalóival azonos atya.

Az 1848-as események emlékezete, az ahhoz kapcsolódó kulturális paradigmaváltás, a magyar romantika által teremtett szimbólumrendszer ellehetetlenítette, hogy az Uralkodó mint mint Istentől jövő, Isten által felhatalmazott jelenjék meg a szimbolikus rendben. A nemzeti romantika által létrehozott szimbolika oppozícióba állítja az uralkodót és a népet (többé nem alattvalóként reflektál rá), Istent pedig a néppel, a nép akaratával azonosulóként tételezi.⁴

A trónörökös Rudolf, illetve Erzsébet királyné halála megmutatta az uralkodói ház testi mivoltát. Az uralkodó személyének transzcendentális, Isten által óvott jellegét, sérthetetlen mivoltát alapjaiban kérdőjelezte meg. És bár Erzsébet – a már életében kialakuló – kultusza segíthetett olyan narratívát teremteni, amiben maga a király is túlvilági, a földi céloknál nagyobb feladatokra szánt entitásként jelenhetett meg (a test igévé lett). Rudolf halálának körülményei nem elrendezhetőek

³ Az Erzsébet kultusz változása kapcsán lásd VÉR 2013.

⁴ Gondoljunk csak Kölcsey Himnusz című versének kezdő soraira, vagy Petőfi 19. század költői című versének ószövetségi, mózesi analógiáira!

egy, a katolikus szimbólumkészletre is erősen építőnarratívában, ráadásul a propagandában az apa a trónörökös büszke apjaként, modelljeként sem jelenhetett meg, így szükségszerűvé vált az apa jelölő átpozícionálása is: az uralkodó igazi gyermeke a nép, az uralkodó pedig a nemzet apja. Az uralkodó az evilági szenvedései révén egyszerre lehet így már transzcendens, krisztusi figura, illetve a népért, mint gyermekeiért tevékenykedő önfeláldozó, modellként álló Apa. És bár az Atya-gyermek viszonynak, a transzcendens testivé válásának a keresztény szimbolikában megvan a maga helye, Ferenc József kultuszának iskolai gyakorlata, a testi és a testin túlinak jelölési gyakorlata igencsak esetleges nem jön létre olyan egységes narratíva, amelyekben a jelentések megszilárdulnának.

Sokkal inkább két emlékezeti narratíva, jelölési gyakorlat esetleges egybefonódásairól beszélhetünk, melyek közül az egyik az Erzsébet halála utáni, alapvetően szakrális jelentéstartamokkal felruházott narratívában helyezi el az uralkodó személyét, a másik pedig a nemzet számára modellként álló személy narratívájában testesíti meg hatalmát.

A diákok számára kiadott iskolai könyvek, ajánlott olvasmányok is a Ferenc József kultusz szimbolikájának ezen esetlegességet tükrözik: egyszerre szakralizálnak és deszakralizálnak, olykor evilágiként, követhető modellként, olykor pedig elérhetetlen nagyságként mutatják mind az uralkodót, mind az uralkodói család tagjait. A kiadványok közös metszéspontja az uralkodó pozícionálásának szándéka. A magyarországi kultuszfenntartó, hatalomlegitimáló jelölési gyakorlatnak megfelelően ezen iskolai kiadványokban helyet kapó szövegek szoros kontroll alatt tartják az uralkodói hatalom fizikai-metafizikai, testi és testen túli markereit – a legitimáló – rituális gyakorlatok során nem konstruálódik olyan allegorikus alak, mint ahogy azt megtörtént Austria esetében⁵. A Ratio iránymutatásának megfelelően – az uralkodó továbbra is a birodalom reprezentációinak központi jelölője, ugyanakkor a testhez való viszonyulás fontos legitimáló funkciót tölt be. Az iskolai rituálék és a legitimáló aktusok működőképességének vizsgálata során figyelembe kell vennünk, hogy a korabeli iskola mint intézmény a maga saját tanrendjével, strukturális sajátosságaival tovább sematizálja a rituálék verbális és non-verbális gyakorlatát, illetve azt is, hogy modellállító-nevelő funkciói folytán az

⁵ Ennek kapcsán lásd KRASA-FLORIAN 2007. 183-184.

intézményesített uralkodói kultusz lecsupaszított formában, vagy bizonyos elemeinek mellőzésével működhetett az intézményesített oktatás keretein belül. A kultusz működtetésének igénye azonban a kor propaganda részéről elvitathatatlan.

Dolgozatomban a Ludvigh Béla szerkesztette, valamikorban kiadott Magyarok csillaga⁶ című kiadványt, illetve a Hevesi József által, Őfelsége 80. születésnapjára kiadott, a tanuló ifjúság számára ajánlott kötetet, valamint az *Ünnepi versek – Szavalókönyv iskolai ünnepélyekre /alkalmas költemények gyűjteménye* című antológiát emelném ki. Az iskolai értesítők tanúsága szerint a kötetekben szereplő alkotások rendre visszaköszöntek az iskolai életben. Mindhárom vizsgált kötet útmutatóként, segédanyagként szolgált az iskolai ünnepélyek méltó megtartásához, ugyanakkor és jól tükrözik a szimbolikus hatalom narratíváinak nehézségeit: a *Magyarok csillaga* kötet lírai művei az uralkodót inkább a transzcendentális mentén helyezik el, míg a Hevesi által szerkesztett kötetben megjelenő Ferenc József sokkal inkább modellként szolgáló apafiguraként jelenik meg. Ezen kötetek leginkább szépirodalmi antológiákhoz hasonlatosak, noha világosan kitűnik, a kötetekbe kerülő szövegek esetében a szépirodalmi igény másodlagos. A szövegek primer célja a kultusz működtetése, így a saját korukban kanonizált szerzők dicsőítő költeményei mellett jól megférnek a műkedvelő főurak, iskolai oktatók költeményei, tanárok, nevelők ünnepnapi beszédei. A Ludvigh Béla szerkesztette *Magyarok csillaga. Vezérkönyv Erzsébet gyászünnepélyek rendezéséhez* kötet a szerző meghatározása szerint elsősorban az Erzsébet-kultusz iskolai gyakorlatait színesítené, kiegészítve az addigi gyakorlatot, vezérkönyvül szolgál az ünnepek méltó megtartásához:

„Az ész dolga az emlékezet, s a szív mégis tovább őrzi emlékét. A magyar nép jó szívébe befogadta Erzsébet királyné alakját, mert szeretettel közelített nemzetünkhöz és ezel megnyerte a szívünket. .. A nemzet gyásza megszólal a költészetben; a költők versekben siratják Erzsébetet; a művészet bánatának tárgyául választja; a nép ajkán pedig napról napra több mese szólal meg Róla, mígnem idővel a legenda glóriája vonja, veszi körül, mely csak azon kiváltságosok osztályrésze, a kik a szív vagy ész vagy a jellem nagysága által nyerték el az utókor háláját. Ezen kultusz szolgálatára, teljesen hazafias intencióból s tekintettel arra, hogy az Erzsébet emlékünnepek általános megtartását a 4196/1898 sz

⁶ LUDVIGH 1904.

vallás- és közoktatási rendelet is kötelezővé teszi, »Magyarok csillaga« címen bocsájtom közre azon beszédk, dal- és költeményeket, melyek az ország különböző helyein előadattak. ... Választékos anyagával útmutatásul szolgál a vezérkönyv Erzsébet gyászünnepélyének sikeres rendezéséhez, melyet mindig gyászmise előz meg. AZ ünnepély megfelelően díszített torna-vagy diszteremben a dicsőült királyné feketébe vont képe, esetleg szobra előtt gyászdal, emlékbeszéd és tanulók szavai mellett tartassék. A mi iskolai ünnepélyeink közt mindig szívrehatóbb és sikerütebb az Erzsébet ünnepély...»⁷

Erzsébet kultuszának egyik célja, mint ahogyan arra Vér Eszter Virág is rámutat: a király elfogadtatása, ily módon az uralkodó és nemzete közötti kapcsolat javítása⁸. A Magyarok csillaga ezt a gyakorlatot követi. Bár Ludvig kiadványának bevezetője világosan megjelöli a kötet célkitűzéseit, a kötet második felében Vezérkönyv iskolai ünnepélyekre címmel főleg olyan szövegek találhatóak, amelyek Ferenc József iskolai kultuszához kapcsolódnak, de szimbólumkészletüket nyelvi regiszterüket, a testi és a transzcendentális játékba hozását tekintve erősen köthetőek az Erzsébet-versekhez. Mindezt két, a kiadványban megjelent vers (Ács Ferenc Erzsébet című költeményével, illetve gróf Zichy Géza Királyunkhoz) egy-egy részletén keresztül szemléltetem.

Ács Ferenc⁹: ERZSÉBET

„Harangok nyelvei,
Zengjétek a légben:
Egy földrejött angyal
visszajött az égbe
[...]"
"Asszonyunk, királynénk,
Védangyalunk, anyánk,
Mellénk álltál, midőn
Elhagyottak valánk."

⁷ LUDVIGH 1904. 3.

⁸ VÉR 2012.

⁹ Ács Ferenc (1828-196) költő, honvédhadnagy.

**Zichy Géza gr.: KIRÁLYUNKHOZ
osztózás a fájdalomban...**

„Néz reánk te fölKent ember
nézz reánk mi jó királyunk!
Mindne üdvöt, boldogságot
Mi a tekezdéből várunk.”

„Hordozd büszkén emelt fővel
véres töviskoszorúdat,
mert te meg nem érdemelted
Ádáz sorsod, szörnyű búdat...

A te trónod Golgotha volt
Keresztkínja volt az élted,
De egy népet megváltottál
E ez halálig ott lesz véled.

A kit annyira szeretnek,
Nem lehet az elhagyatva.
Óh! maradj, maradj tovább is
Jó királyunk, népünk atyja.”

Ács Ferenc és Zichy Géza gróf versei egyaránt a romantika dalköltészetének formavilágába illeszthetőek, az egyszerűbb verselés, a dalra jellemző négysoros szakaszok könnyen elsajátíthatóvá teszik ezeket a szövegeket. A versek tanulását, a korabeli befogadó azonosulását feltehetőleg nagymértékben elősegíthette a szövegek bibliai reflexiója is, illetve az a mód, ahogy a szövegek mozgósítják az apa-anya-gyermek családi szerepek társadalmi normáit. Erzsébet: anya, oltalmazó, védelmező, földreszállt angyal, Ferenc József: apa, szenvedést vállaló, büszke szerető apa. A király és királyné szülői pozíciója egy olyan jelölési térben konstruálódik meg, amelyben a gyermek funkcióját a nép láthatja el. A népnek hálát kell adnia, mert mind a királyné, mind a király melléjük áll és, mint magasabb, isteni entitások a vállalva a földi szenvedést megtestesülnek. Zichy verse a szenvedő, krisztusi uralkodó képzelet által legitimálja az uralkodói hatalmat. A keresztény szimbolikát felhasználva Jézus szenvedéstörténetét, Jézusnak és népének viszonyát feldolgozó irodalmi hagyományt idézi meg, Ács verse pedig –

még ha a versben implicit módon nem is jelenik meg Mária neve – több szempontból köthető a Mária-kultusz 18. századi gyakorlataihoz, azonbelül pedig a Patrona Hungariae – elsősorban katolikus – hagyományához. (Lásd Boldogasszony anyánk).

A két vers hangúlyozza az uralkodócsalád áldozatvállalását, így rejtve maradhatnak áldozati (mint csapásokat elszenvedő, gyengébb) markerei. Az uralkodóra irányuló jelölések leginkább az Istenre irányuló jelölések nyelvén szólhatnak, az Isten és az uralkodó között korábban húzódó egyértelmű határ elmosódik – tered adva az azonosuláspoetikai működésének Ez a stratégia nem csak Zichy és Ács verseire jellemző, a Ludvigh kötetében helyet foglaló lírai művekben előnyt élveznek a hasonló jelölési gyakorlatok – többek között Tóth István és Dalmádi Győző versében:

Tóth István: Zúgnak a harangok (részlet)

„Eleitől végig ezt az imádságot:
Édes Anyánk, szent Királynénk
Védd meg az országot!”
[...]
Védd meg a országot
Minden ellenségtől,
küldj nagy áldást, békeséget
jóságos égből.”

Dalmady Győző¹⁰: Az igazi király

„Koronáját hozák
mennyből az angyalok
Szentség fénysugara
róla messze ragyog.
Szíveket fölemel
Biztos utat jelel
Célt tűz ki, ragyogót
Századokra valót.
Palástját égi kéz hímezte ékesen
bűbája elterül
hegyeken, völgyeken
Ha tombol a vihar
Szárnyával betakar
Sértetlen áll a nép
Melyet hatalma véd.”

A Hevesi József szerkesztette *I.Ferenc József (1830-1810) – Őfelsége 80. születésnapjára, a tanuló ifjúság számára* ajánlott kötet¹¹

¹⁰ Dalmady Győző (1836-1916) magyar jogász, költő, Elsősorban a Kossuthot éltető hazafias verseiről volt szélesebb körben ismert.

¹¹ HEVESI 1910.

– Ludvigh kötetéhez hasonlóan – igényt tart arra, hogy az uralkodót családmodellén keresztül legitimálja (apaként pozicionálja,) de a kötet egységesebb nézőpontot tükröz. Bár kisebb súllyal, de már Ludvigh kötetében helyet kaptak olyan adomák, anekdoták, visszaemlékezések, melyek az uralkodót emberi, a népéhez közel álló, nép számára elérhető, a néppel azonosulni tudó entitásként reprezentálta. Ludvigh Béla egyik alkalmi beszédében például a következő érveket hozza fel a király személye és pozíciója mellett:

„Óriási erő és munka, amely a király vállaira hárul. Szinte természetfeletti erő kell hozzá.”

„A nemzet nagy családjának feje.”

„Azért tartjuk olyan kiváló személynek, azért tanusítunk iránta oly nagy tiszteletet, mert nemes hivatás, amit betölteni kell: azért illeti hódolat, mert állásának szédítő hatalma kölcsönzi neki ezt a nagy tekintélyt. A törvény is szent és sérthetetlennek rendezi személyét.”

„A nemzet magát tiszteli meg a király személyének tiszteletével, ünneplésével.”

Hevesi kiadványának ívét főleg az ehhez hasonló reprezentációk jelentik. A kötet *A király gyermekkorától és ifjúságától egészen az Ezeréves Magyarország öreg királyáig* követi végig Ferenc József életútját. Az életút stációinak irodalmi bemutatásai olyan anekdotákra építenek, melyek a király földi erényeit domborítják ki.

„Egy gödöllői ebédnek híre nagy hatást keltett országszerte. Gróf Ráday Pál gödöllői szolgabíró egy alkalommal a király vendége volt; de sehogysem akart inni jóféle borokból. Végre maga a király kínálta meg: »Igyék, hisz egy pohár bor a hazáért még nem árt!« A gróf meglepetve hallotta ezt az idézetet Vörösmarty híres Fóti dalából. »Engedje meg akkor Felséged – szólt megindultan, – hogy folytassam a költő szavait: A legelső magyar ember a király... Éljen a király! Addig éljen amíg a honnak él!« – tette hozzá a királyné. A király, aki egyszerű vadászruhájában járta be Gödöllő vidékét, igen szeretett közvetlenül érintkezni a néppel. És a nép, ha felismerte, egészen őszintén fordult hozzá apró bajaival.”¹²

¹² HEVESI 1910. 20.

Amíg a korábban idézett lírai művek a transzcendens megtestesülése által legitimálják a királyt, addig ezekben anekdotikus írásokban emberi erényei biztosítják királyi hatalmát és pozícióját. Hevesi kötetében Ferenc József azáltal válik legitim uralkodóvá, hogy már-már az emberit meghaladó erővel dolgozik népeiért:

„És agg uralkodónk csodálatos, fiatal erővel dolgozik most is nap-nap mellett, a hajnali órákban kelve, hogy országait naggyá, népeit boldoggá tegye. És népei úgy tekintenek reá, mint az uralkodói erények, lelki nagyság, lovagias érzés, kötelességtudás mintaképre, És a keze munkájának nyomán áldás fakad nemzetére.”¹³

Hevesi könyve a korának hétköznapibb, a pátosznak alakzatainak mértéket diktáló nyelvezetével olyan uralkodó-reprezentációt nyújt, ami elérhető viselkedésmintaként, modellként is szolgálhat. A király hatalmát így nem csak hogy a nemzet legitimálja, de azonosként tételeződik vele. Ebben a diskurzusban a király isteni jellege másodlagos, a legitimáló működések az uralkodó reprezentációit az alattvaló reprezentációs pozíciói felé tolják.

Kérdéses azonban, hogy a király személyének tisztelete és ünneplése mennyire működhet az iskola intézményi kereti között. Mint már korábban utaltam rá, egységes narratíva hiányában az iskolai reprezentációk, királyrítusok, a király személyét és hatalmát alátámasztó és megerősítő működések széttartó jellegűek, ez pedig a korabeli iskolák pedagógiai-didaktikai módszertanával nem egyeztethetők össze. A Ratio által már elrendelt, és 1946-ig folyamatosan kiadott iskolai értesítők iskolai ünnepeiről közölt beszámolóit ugyanerről a nehézségről árulkodnak. Noha rendeleteket adnak ki arról, hogy az uralkodócsalád mely évfordulóit kell megtartani iskolai keretek között, az értesítők ritkán számolnak be hosszabban a megtartott ünnepekről. A legtöbb esetben csak felsorolják a királyi családhoz kapcsolódóan tartott ünnepi megemlékezéseket, és bár az iskolai értesítők esetén elvárt volt, hogy egy-egy tanári, igazgatói beszédet közreadjanak, a legritkább esetben fordul elő, hogy ezek a királykultuszhoz kapcsolódnának. A *Soproni magyar királyi főreáliskola 1890/1891. évi iskolai értesítője* például Tóth Márton tanár Deák Ferenc emlékére írott, hét

¹³ HEVESI 1910. 30.

oldalal beszédét közli, csak az iskolai értesítő kötelező részében, az ünnepek megtartásáról szóló beszámolóban jelennek meg a királyi családhoz köthető ünnepek:

„Intézetünk mint rendszeren ez évben is megülte a legmagasabb trón iránti homagiális ragaszkodás, hazánk nagy hazafiai megemlékezésének és korszakot alkotó történeti események ünnepeit: így 1 800. október 4. mint Ő Felségének apostoli királyunk és november 19. mint Ő Felségének királyasszonyunk névnapiját isteni tisztelettel és a tanítás szünetelésével.

1891. évi február 28. Deák Ferencz halála évfordulóján iskolai ünnepély volt, alkalmi beszédet rmondott Tóth Márton tr.

1891. jun. 8. a koronázás évfordulójának alkalmávl a Berzsenyi ünnepélyen megemlékezett e nagy eseményről Bella. Lajos rend. taná r. Utánna folyt az »Önkepző-kör« működéséről való jelentés; énekek, szavalatok és díjak kiosztása.

1891. május 24-én iskolánk kath. egy házi zászlójának beszentelése után lelkes beszédet mondott a beszentelést eszközlő nagyszagos Maráz Ferencz prépost-kanonok ur, folytatólag az iskolai épületben jelentést tevő igazgató és a hittanár¹⁴

Az értesítőkből az is világosan kitetszik, hogy sokkal inkább a korábbi, Isten-uralkodó-nép diskurzusának rituáléi alapján, legtöbbször egyházi keretek között zajlanak a királyi családhoz kapcsolható rítusok. Az iskola keretei közötti emlékezés egyéb formáit – a propagandisztikus céllal kiadott iskolai kiadányok ellenére – a nemzeti emlékezet működtetéséhez tartják fent. A szegedi belvárosi községi *népiskola* 1895/96. évi iskolai értesítője szerint a honfoglalásra nagyobb szabású ünnepséget rendeztek. Az ünnepély gerincét a magyar nemzeti romantika ma is ismert, a kánon szerves részét képező irodalmi szövegek jelentették („»Hymnus«, Kölcseytől; énekelték a tanulók., »Ezer év háttarán«, Szabolcska Mihálytól; szavalta Szedlák Anna VI. oszt. tanuló, »Árpád«, Petőfi Sándortól; szavalta Faragó Ödön IV. a) oszt. tanuló., »A magyarok Istene«, Petőfi Sándortól; szavalta Detre János IV. b) oszt. tanuló”)

A király éltetésére csak az ünnepség utolsó, harmadik részében kerül sor – faültetés aktusa során (Árpád, István, IV. Béla, I. Ferenc

¹⁴ SALAMIN 1891. 12.

József tiszteletére ültettek fákat). A faültetés rendszerint az Erzsébet-kultuszhoz köthető, de ezen az ünnepélyen az Árpád apánk kezdetű dal szólt, ami világosan mutatja, hogy az uralkodói hatalmat, a hatalom szimbolikus testét inkább nemzeti-történelmi keretek közé helyezik, mintsem a nemzet élén álló független entitásként jelenítenék meg.

1902-ben a vallás és közoktatásügyi miniszter elrendelte Kossuth Lajos 100. évfordulójának a megünneplését, 1903-ban pedig a Deák Ferenc-émlékünnep megtartását. E két rendelet lehetővé tette, hogy az uralkodó már nemzeti narratívában jelenhessen meg, azonban ez a narratíva sokkal inkább legitimálta az 1848-as eseményeket, mintsem magának a királynak iskolai reprezentációit. 1848 emlékezete ugyanis az iskolai szavalatokban, szavalóversenyek versanyagában – éppen a Ratio által ajánlott és elterjesztett formákban jelen, a Ferenc Józsefhez kapcsolódó ünnepélyek lassan kötelező formalitássá, kiüresedett szertartásokká, avagy a nemzet történelmének részévé váltak

A jelenséget jól tükrözi az 1907-ben megjelent, Vajda Gyula által szerkesztett *Ünnepi versek – Szavalókönyv iskolai ünnepélyekre / alkalmas költemények gyűjteménye* antológia. A kötetek azzal a céllal adták közre, hogy az „első sorban a tanuló ifjúság vallásos, hazafia, szépérzékének fejlesztésére szolgáljon. [...] erre szolgál az ünnepély, költőink művei a nemzetünk kincsei.”¹⁵

A kiadvány tematikus bontása jól mutatja az iskolák keretei között folyó emlékezési-ünnepi rítusok főbb tematikáját („Éljen a király”, „Erzsébet”, „A Szabadság napja”, „Az 1848-iki törvények szentesítésének ünnepe”, „A vértanúk”, „Költők és államférfiak”, „Hit, haza, szülői ház, költészet, természet”), ugyanakkor adaptálja a közös narratíva nehézségeit is. 1848 emlékezete – felekezeti iskolától függetlenül – egyértelműen dominánssá válhatott. A már korábban említett soproni főreáliskola ünnepeinek rendje az 1909/1910-es tanévre már így változott:

„Február 27-én:

Berzsenyi Dániel arcképének leleplezésére ünnepély a következő műsorral:

1. Himnusz. Énekli az ifjúság.

¹⁵ VAJDA 1907. 3.

2. A felkelt nemességhez. Szavalja Barvitzius Náncor VIII. o.[sztályos] t.[anuló]
3. Ünnepi beszéd. Tartja Varga Ferenc VIII. o.t.
4. Szózat. Énekli az ifjuság.

Március 15-én:

Ifjúsági ünnepély a következő műsossal:

1. Talpra magyar. Énekli az ifjuság.
2. Nemzeti dal. Arany Jánostól. Szavalja Lederer Ferenc V. o.t.
3. Ünnepi beszéd. Tartja Huszár Gyula VIII. o.t.
4. A walesi bárdok. Arany Jánostól. Szavalja Varga Ferenc VIII. o.t.
5. Himnusz. Énekli az ifjuság.

Április 8-án:

Gróf Széchenyi István halálának 50-ik évfordulóján gyászistentisztelet, utána iskolai ünnepély a következő műsossal:

1. A cenki sir mélyében. Énekli az ifjuság.
2. Ünnepi beszéd. Tartja Bella Lajos tanir.
3. Széchenyi emlékezete. Szavalja Varga Ferenc VIII. o.t.
4. Himnusz. Énekli az ifjuság.
5. Ünnepély után az összes tanulók zászló alatt és a tanárok vezetése mellett kivonultak a Széchenyi szobor elé és oda Varga Ferenc VIII. o.t. rövid beszéd kíséretében koszorut helyezett.

Április 11-én:

Az 1848-iki törvények szentesítésének évfordulóján istentisztelet, utána iskolai ünnepély a következő műsossal:

1. Szózat. Énekli az ifjuság.
2. Ünnepi beszéd. Tartja az igazgató.
3. Himnusz. Énekli az ifjuság.

Május 18-án:

A nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi m. kir. Miniszterium által elrendelt békenap jelentőségét Müller József dr. tanár méltatta a felsőbb osztályu tanulók előtt.

Junius 8-án:

A koronázás 43-ik évfordulója alkalmával hálaadó istentisztelet, utána iskolai ünnepély a következő műsossal:

1. Szózat. Énekli az ifjuság.
2. Ünnepi beszéd. Tartja Stodolni Gyula dr. tanár.
3. Himnusz. Énekli az ifjuság.

Junius 29-én:

»Te Deum«. Istentisztelet után a tornateremben egybegyűlt ifjúság elénekelte a Szózatot és az igazgatónak a tanévet bezáró beszéde után a Himnuszt¹⁶

A fent idézetekből látható, hogy a hangsúly a nemzeti emlékezet felé tolódott a soproni főreáliskolása esetében, de a helyzet korántsem egyedi. A székeludvarhelyi református kollégium 1910-1911-i értesítőjében kollégium igazgatója az évet összefoglaló beszámolójában megelégszik azzal a kijelentéssel, hogy „A szokásos iskolai ünnepélyeket megtartottuk”, az értesítő hosszabban csak a diákok önképzőkörének (Petőfi-kör) tevékenységét taglalja.

„VIII. A kiemelkedő nemzeti ünnepélyek alkalmával, részint kapcsolatban a pályakérdésekkel, három díszülést tartottunk. Az ünnepélyek műsora a következő volt:

Október 6-iki ünnepély:

1. »Hymnus« Erkel F.-től, énekli az ifjúsági énekkar zenekari kísérettel.
2. Ünnepi beszéd, írta és elmondja Nagy István VIII. o.t.
3. »Október 6-án« Váraditól, szavalja Adorján Gábor VIII. o.t.
4. Kossuth nóta, énekli az ifjúsági énekkar, zenekari kísérettel.
5. »A gólyához« Tompától, szavalja Ördög Lajos VIII. o.t.
6. »Szülőföldemen« Petőfitől, szavalja Kiss András, zenekari kísérettel.
7. »Szózat« Erkelről, énekli az ifjúsági énekkar, zenekari kísérettel.¹⁷

Az 1910-es évektől a legitimáló, pozícióerősítő gesztusok sokkal inkább modernitás replikációra alkalmas képi médiumaiban (festmény-replikációk, fotók, képeslapok, képes-tudósítások) fejtik ki szándékolt hatásukat, az iskolai ünnepélyek diskurzusában, a verbális aktusok tekintetében súlyukat veszítik. Álláspontom szerint ez nem csak az uralkodó szimbolikus reprezentációjának változásával függnek össze, hanem a rituális gyakorlatok iskolai és nyelvi kereteivel is. Vér Eszter Virág megállapításai szerint: A múlttal való folytonosság meg-

¹⁶ WALLNER 1910. 4.

¹⁷ SZABÓ 1911. 95.

teremtése az ismétlődések, a gondosan kidolgozott formális aktusok és motívumok, a megidézett mítosz révén fontos eszköze a közösség kontrollálásának, vagy, ami ezzel egyenértékű, a kollektív, ugyanakkor hivatalos emlékezet fenntartásának a rítus – funkcionalizált nyelvezete formalizáltsághoz vezet. A megnyilatkozások nagyon stilizáltak és állandósult panelekből épülnek fel, a kánonban rögzített szabályok alapján. A szókészlet nagyon behatárolt, a befejezés pedig az előre rögzített kapcsolódási pontok révén előre látható.¹⁸ Az iskolai értesítők, olvasókönyvek tükrében, a fenti megállapításokkal együtt úgy vélem, az uralkodó jelölő jelentésszóródása, a jelölő devalválódása nemcsak a propagandában megjelenő az egységes narratíva hiányából, hanem a nyelvi rítusok korlátaiból, az oktatási intézményeket szabályozó pre-szkriptív-formalizáló folyamatokból fakad.

IRODALOM

HEVESI József

1910 *I. Ferenc József (1830-1910). Ófelsége* 80. születésnapjára, a tanuló ifjúság számára. Budapest.

KORNIS Gyula

1913 *Az 1777-iki Ratio educationis.* Ford.: Friml Aladár. A Kath. Középiskolai Tanáregyesület.

KRASA-FLORIAN, Selma

2007 *Die Allegorie der Austria.* Die Entstehung des Gesamtstaatsgedankens in der österreichisch-ungarischen Monarchie und die bildende Kunst Böhlau Verlag, Wien.

LUDVIGH Béla

1904 *Magyarok csillaga.* Vezérkönyv Erzsébet gyászünnepélyek rendezéséhez. Pesti Pesti könyvnyomda részv. társ., Budapest.

¹⁸ VÉR 2006. 127., 129.

N. N.

- 1902 *Értesítő a Szeged-belvárosi Tanító-Testület vezetése alatt álló községi népiskolákról (1881-1902)*. Burger Zsigmond nyomda és kiadó, Szeged.

SALAMIN Leó

- 1891 *A soproni magyar királyi főiskola 16. évi iskolai értesítője*. Litfass Károly, Sopron.

SZABÓ András

- 1911 *A székelyudvarhelyi református kollégium ismertetője az 1910-11-ig iskolai évről*. Becsek D. fia könyvnyomdája, Székelyudvarhely.

UNOWSKY, Daniel L.

- 2005 *The pomp and politics of patriotism. Imperial celebrations in Habsburg Austria 1848-1916*. Purdue University Press, West Lafayette – Indiana.

VAJDA Gyula

- 1907 *Ünnepi versek*. Szavalókönyv iskolai ünnepélyekre alkalmas költemények gyűjteménye. Singer és Wolfner, Budapest.

VÉR Eszter Virág

- 2006 Megemlékezési szertartások. *Budapesti Negyed* 52. évf. 2. sz. 127-147.
- 2012 Újraértelmezett szerepvállalások avagy Erzsébet császárné alak-változásai 1866-ban. *Aetas* 27. évf. 1. sz. (2012/1). 83-104.
- 2013 *Erzsébet királyné magyarországi kultusza 1914-ig Emlekezethelyei tükrében*. Doktori disszertáció. Történettudományi Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Doktori Iskola, Budapest.
<http://doktori.btk.elte.hu/hist/veresztervirag/diss.pdf>

WALLNER Ignác

1910 *A soproni magyar királyi állami iskola harmincötödik értesítője az 1909-1910-ik iskolai évről.* Romwalter Alfréd, Kö- és könyvnyomdája, Sopron.

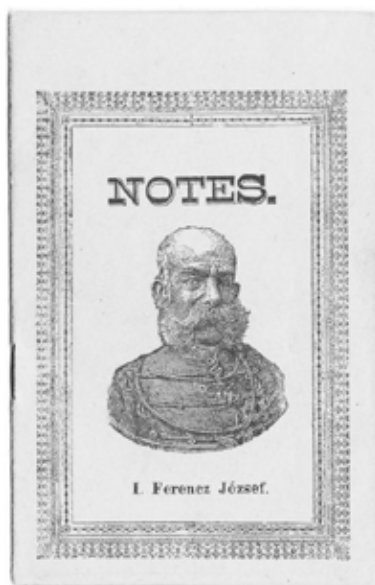
FÖLDVÁRI, JÓZSEF

”GETTING UP EARLY IN THE MORNING TO MAKE THEIR COUNTRIES GREAT AND MAKES THEIR PEOPLE HAPPY”
Franz Joseph and the royal family in the light of annuals,
study books, reports

In the turn of 20th century and in its early years, reflections of anniversaries and events related to the Austro-Hungarian royal family, whether they are joyful or tragical ones, took important place in educational institutes. However the importance of these reflections are different. For that very reason needs to exam which elements of Royal Cult had taken place in school-books, brochures, reports, almanachs, etc. This paper mainly focuses on rhetorical figures and narrative technics emerged in texts of literary works, memorials, and school events. Through the use of these the King (*Our Father*) had been shown not only a followable/ secular pattern, but a transcendental/ higher entity. This analysis based on contemporary theories which utilize the notions of 'Paternality', and 'family'.

Hevesi József iskolai ünnepterve

Iskolai jegyzetfüzet

--+ ÓRA-REND. +--								
Nap	Délelőtt				Délután:			
	8-9	9-10	10-11	11-12	2-3	3-4	4-5	5-6
Hétfő								
Kedd								
Szerda								
Csütörtök								
Péntek								
Szombat								

Iskolai jegyzetfüzet órarendje